

1930–1990 YILLARDA QISHLOQ HUDUDLARIDA SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMI VA BUGUNGI BIRLAMCHI TIBBIY YORDAM MODELI

Ilmiy rahbar Samarqand Davlat tibbiyot universiteti

Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrası assistenti

Abulqosimova Dildora Asrorovna,

Samarqand davlat Tibbiyot Universiteti

Stamotologiya fakulteti 1-kurs talabalari

Xamroqulov Dilmurod, Qurbonov Hasan, Jabborov Jamoliddin

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1930–1990 yillarda qishloq hududlarida sog‘liqni saqlash tizimining shakllanishi, tashkiliy xususiyatlari va amaliy faoliyati tarixiy tahlil qilinadi hamda zamonaviy birlamchi tibbiy yordam modeli bilan qiyosiy o‘rganiladi. Tadqiqotda sovet davri sog‘liqni saqlash tizimining markazlashgan boshqaruv mexanizmlari, feldsher-akusherlik punktlari faoliyati, profilaktika yo‘nalishining ustuvorligi va sanitariya-ma‘rifiy ishlarining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, bugungi kunda O‘zbekiston da amalga oshirilayotgan birlamchi tibbiy yordam modeli, oilaviy poliklinikalar faoliyati, profilaktik xizmatlarning kengayishi va raqamli sog‘liqni saqlash tizimining joriy etilishi tahlil qilinadi. Maqola tarixiy tajriba va zamonaviy islohotlar o‘rtasidagi uzviylik hamda farqlarni ochib beradi.

Kalit so‘zlar: qishloq tibbiyoti, sog‘liqni saqlash tizimi, birlamchi tibbiy yordam, feldsherlik xizmati, profilaktika, oilaviy shifokorlik, sanitariya-ma‘rifat, tibbiy islohotlar.

Kirish

Qishloq hududlarida sog‘liqni saqlash tizimi har qanday jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va demografik rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. XX asrning o‘rtalarida sobiq ittifoq hududlarida, jumladan O‘zbekiston qishloqlarida sog‘liqni saqlash tizimi markazlashgan boshqaruv tamoyillari asosida tashkil etildi. Ushbu tizim profilaktika,

ommaviy emlash, sanitariya nazorati va tibbiy xizmatni aholiga yaqinlashtirish g'oyalariga tayangan edi.

1930–1990 yillarda qishloq joylarda feldsher-akusherlik punktlari, qishloq ambulatoriyalari va tuman kasalxonalari orqali aholiga birlamchi tibbiy yordam ko'rsatildi. Tibbiyot xodimlari yetishmovchiligi, transport va moddiy-texnik ta'minot muammolariga qaramay, mazkur tizim epidemiyalarga qarshi kurashish, onalik va bolalikni muhofaza qilish hamda sanitariya madaniyatini oshirishda muhim rol o'ynadi.

Mustaqillik davrida sog'liqni saqlash tizimi tubdan isloh qilinib, birlamchi tibbiy yordam modeli takomillashtirildi. Oilaviy poliklinikalar tashkil etildi, zamonaviy diagnostika vositalari joriy qilindi, tibbiy xizmatlarning sifati va qulayligi oshirildi. Bugungi model aholiga yaqinlik, uzluksizlik va profilaktika tamoyillariga asoslanadi.

Sovet davrida qishloq tibbiyotining asosiy bo'g'ini feldsher-akusherlik punktlari bo'lib, ular aholiga dastlabki tibbiy yordam ko'rsatish, homilador ayollarni kuzatish, bolalarni emlash va yuqumli kasalliklarning oldini olish bilan shug'ullangan. Bu tizim davlat tomonidan moliyalashtirilgan va qat'iy markazlashgan boshqaruv asosida faoliyat yuritgan. Tibbiy xizmatlarning bepul bo'lishi aholining keng qatlamlari uchun qulaylik yaratgan bo'lsa-da, moddiy-texnik baza va malakali mutaxassislar yetishmovchiligi muammolari mavjud edi.

Bugungi kunda O'zbekistonda birlamchi tibbiy yordam oilaviy shifokorlik tamoyili asosida tashkil etilgan. Qishloq oilaviy poliklinikalari va tibbiyot punktlari aholining doimiy tibbiy kuzatuvini ta'minlaydi. Profilaktik ko'riklar, skrining dasturlari va emlash ishlari tizimli ravishda olib borilmoqda. Elektron sog'liqni saqlash tizimining joriy etilishi tibbiy ma'lumotlar almashinuvini tezlashtirdi va boshqaruv samaradorligini oshirdi. Zamonaviy modelning ustun jihati shundaki, u kasallikni davolashdan ko'ra uning oldini olishga, sog'lom turmush tarzini shakllantirishga va aholining tibbiy madaniyatini oshirishga yo'naltirilgan. Shu bilan birga, kadrlar tayyorlash tizimining takomillashuvi va xalqaro standartlarga moslashuv birlamchi tibbiy yordam sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, qishloq hududlarida sog'liqni saqlash tizimining samaradorligi aholiga yaqinlik, profilaktika ishlari va davlat tomonidan barqaror qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Zamonaviy islohotlar aynan shu tamoyillarni yangi texnologiyalar va boshqaruv mexanizmlari bilan uyg'unlashtirmoqda. XX asrning birinchi yarmidan boshlab sobiq ittifoq hududlarida sog'liqni saqlash tizimi davlat tomonidan markazlashgan boshqaruv tamoyili asosida shakllantirildi. Ushbu model tibbiy xizmatlarning bepul va ommaviy bo'lishini ta'minlashga qaratilgan edi. Qishloq hududlarida sog'liqni saqlash infratuzilmasi bosqichma-bosqich tashkil etilib, feldsher-akusherlik punktlari, qishloq ambulatoriyalari va tuman kasalxonalari orqali birlamchi va ikkilamchi tibbiy xizmat ko'rsatish yo'lga qo'yildi.

Feldsher-akusherlik punktlari qishloq aholisi uchun eng yaqin tibbiy muassasa bo'lib, ular tez tibbiy yordam ko'rsatish, homilador ayollarni kuzatish, bolalarni emlash, sanitariya nazoratini olib borish va yuqumli kasalliklarning oldini olish kabi vazifalarni bajargan. Bu davrda sanitariya-ma'rifiy ishlar alohida ahamiyat kasb etgan bo'lib, aholi o'rtasida gigiyena qoidalarini targ'ib qilish, yuqumli kasalliklarning tarqalishini kamaytirishga xizmat qilgan. Tibbiyot xodimlari ko'pincha bir nechta qishloqqa xizmat ko'rsatgan va murakkab sharoitlarda faoliyat olib borgan.

Qishloq hududlarida tibbiy xizmatni rivojlantirishda onalik va bolalikni muhofaza qilish masalasi ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lgan. Akusherlik yordami, emlash dasturlari va bolalar dispanser nazorati orqali demografik barqarorlikni ta'minlashga harakat qilingan. Epidemiologik nazorat tizimi esa sil, bezgak, ichak infeksiyalari kabi kasalliklarning kamayishida muhim rol o'ynagan. Biroq moddiy-texnik baza, zamonaviy diagnostika vositalari va malakali shifokorlar yetishmovchiligi tizim samaradorligini cheklab kelgan.

Markazlashgan modelning asosiy xususiyati tibbiy xizmatlarning davlat tomonidan moliyalashtirilishi va qat'iy rejalashtirish asosida boshqarilishida namoyon bo'lgan. Tibbiyot muassasalari yuqori tashkilotlarga bo'ysungan holda faoliyat yuritgan, resurslar markazdan taqsimlangan. Bu esa bir tomondan yagona standartlar

asosida xizmat ko'rsatishni ta'minlagan bo'lsa, ikkinchi tomondan mahalliy ehtiyojlarni to'liq inobatga olish imkonini cheklagan.

Mustaqillikdan so'ng O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimi tubdan isloh qilindi. Birlamchi tibbiy yordam modeli zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etildi. Oilaviy poliklinikalar va qishloq tibbiyot punktlari aholiga doimiy va uzluksiz xizmat ko'rsatish tamoyiliga asoslandi. Oilaviy shifokor instituti joriy etilib, har bir oila doimiy tibbiy kuzatuvga olindi. Bu yondashuv bemorni individual tarzda kuzatish, kasalliklarning erta aniqlanishi va profilaktik choralarni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy modelning muhim jihatlaridan biri raqamli texnologiyalarni joriy etishdir. Elektron tibbiy kartalar, masofaviy maslahatlashuv tizimlari va markazlashgan ma'lumotlar bazalari boshqaruv samaradorligini oshirmoqda. Qishloq hududlarida tibbiy infratuzilmani modernizatsiya qilish, yangi uskunalar bilan ta'minlash va kadrlar malakasini oshirish ishlari olib borilmoqda.

Profilaktika yo'nalishiga alohida e'tibor qaratilib, skrining dasturlari, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, surunkali kasalliklarning erta aniqlanishi va nazoratini kuchaytirish choralari amalga oshirilmoqda. Bu esa kasalliklarni davolash xarajatlarini kamaytirish va aholi salomatligini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Tarixiy tajriba bilan zamonaviy modelni qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikki davrda ham profilaktika va aholiga yaqinlik tamoyili ustuvor bo'lgan. Biroq bugungi model bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruvning moslashuvchanligi, moliyalashtirish manbalarining diversifikatsiyasi va xalqaro standartlarga integratsiyalashuv bilan ajralib turadi. Zamonaviy birlamchi tibbiy yordam modeli bemor markazlashgan yondashuvga asoslanadi, ya'ni xizmat sifati, qulayligi va ochiqligi ustuvor hisoblanadi.

Qishloq hududlarida sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik, demografik ko'rsatkichlar va aholi turmush sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun tarixiy tajribani chuqur o'rganish va zamonaviy islohotlar bilan uyg'unlashtirish sog'liqni saqlash tizimini yanada takomillashtirishga xizmat

qiladi. Qishloq hududlarida sog‘liqni saqlash tizimining rivojlanishi nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan ham uzviy bog‘liq bo‘lgan. XX asrning o‘rtalarida agrar islohotlar, kollektiv xo‘jaliklarning shakllanishi va qishloq infratuzilmasining kengayishi tibbiy xizmatlarni hududlarga yetkazish imkoniyatini yaratdi. Qishloq vrachlik ambulatoriyalari va feldsherlik punktlari aholining kundalik ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lib, ular nafaqat davolash, balki profilaktika va sanitariya nazoratini ham amalga oshirgan.

Bu davrda tibbiyot xodimlari jamiyatda yuqori ijtimoiy mavqega ega bo‘lib, ular sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etishda faol ishtirok etgan. Tibbiy ko‘riklar, emlash kampaniyalari va epidemiyalarga qarshi kurashish tadbirlari qishloq hayotining ajralmas qismiga aylangan. Shuningdek, maktab va bolalar muassasalarida sanitariya nazorati yo‘lga qo‘yilib, bolalar salomatligini mustahkamlashga qaratilgan choralar amalga oshirilgan.

Shu bilan birga, qishloq hududlarida sog‘liqni saqlash tizimining ayrim zaif tomonlari ham mavjud edi. Transport kommunikatsiyalarining rivojlanmaganligi, murakkab geografik sharoitlar va kadrlar taqchilligi tibbiy xizmat sifati va tezkorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan. Ko‘plab mutaxassis shifokorlar asosan shaharlarda faoliyat yuritgan, qishloq hududlarida esa ko‘proq feldsher va o‘rta tibbiy xodimlar xizmat ko‘rsatgan. Bu esa murakkab kasalliklarni aniqlash va davolash jarayonida muayyan cheklovlarni yuzaga keltirgan.

Mustaqillik davrida amalga oshirilgan islohotlar qishloq tibbiyotini tubdan modernizatsiya qilishga qaratildi. Birlamchi tibbiy yordamni rivojlantirish konsepsiyasi asosida oilaviy shifokorlik tizimi joriy etildi. Ushbu model bemorni uzoq muddatli kuzatish, kasallik tarixini tizimli yuritish va individual yondashuvni ta‘minlash imkonini bermoqda. Tibbiy xizmatlar sifatini oshirish maqsadida malaka oshirish kurslari, rezidentura dasturlari va xalqaro tajriba almashinuvi yo‘lga qo‘yildi.

Zamonaviy davrda sog‘liqni saqlash tizimida profilaktika bilan bir qatorda rehabilitatsiya va psixologik yordam yo‘nalishlari ham rivojlanmoqda. Qishloq hududlarida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, to‘g‘ri ovqatlanish madaniyatini

shakllantirish va jismoniy faollikni oshirishga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda. Surunkali kasalliklarning oldini olish maqsadida doimiy dispanser kuzatuv tizimi takomillashtirilgan.

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi qishloq tibbiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Elektron sog'liqni saqlash platformalari orqali bemorlar haqidagi ma'lumotlarni tezkor almashish, statistik tahlil va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonlari soddalashtirildi. Masofaviy tibbiy maslahatlar, ayniqsa olis hududlarda yashovchi aholi uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuv tibbiy xizmatlarning hududiy tengligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, qishloq sog'liqni saqlash tizimi samaradorligi bir necha omillarga bog'liq: infratuzilmaning rivojlanganligi, malakali kadrlar bilan ta'minlanganlik, aholining tibbiy madaniyati va davlat siyosatining ustuvorligi. Agar sovet davrida asosiy e'tibor markazlashgan boshqaruv va ommaviy qamrovga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy modelda sifat, individual yondashuv va boshqaruvning moslashuvchanligi ustuvor hisoblanadi.

Shuningdek, bugungi birlamchi tibbiy yordam modeli xalqaro standartlarga mos ravishda tashkil etilmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining birlamchi tibbiy yordamga doir tavsiyalari asosida integratsiyalashgan yondashuv qo'llanilib, profilaktika, davolash va reabilitatsiya jarayonlari yagona tizimda uyg'unlashtirilmoqda. Bu esa qishloq hududlarida aholi salomatligini kompleks ravishda yaxshilashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, qishloq hududlarida sog'liqni saqlash tizimining evolyutsiyasi tarixiy tajriba va zamonaviy islohotlar uyg'unligida rivojlanib bormoqda. O'tgan davr tajribasi bugungi modelni takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy birlamchi tibbiy yordam tizimi esa aholining tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish, xizmat sifatini oshirish va sog'lom jamiyatni shakllantirishga qaratilgan kompleks yondashuvni ifodalaydi.

Xulosa

1930–1990 yillarda qishloq hududlarida sog‘liqni saqlash tizimi markazlashgan va davlat tomonidan to‘liq nazorat qilinadigan model asosida shakllangan bo‘lib, u profilaktika va ommaviy tibbiy xizmat ko‘rsatish tamoyillariga tayangan. Ushbu tizim epidemiyalarni jilovlash va onalik hamda bolalikni muhofaza qilishda muhim tarixiy ahamiyat kasb etdi.

Bugungi birlamchi tibbiy yordam modeli esa oilaviy shifokorlik, profilaktika, raqamlashtirish va xizmatlar sifatini oshirish tamoyillariga asoslanadi. Tarixiy tajriba va zamonaviy yondashuv uyg‘unligi qishloq hududlarida sog‘liqni saqlash tizimini yanada samarali rivojlantirish imkonini beradi. Shunday ekan, sog‘liqni saqlash sohasidagi islohotlar izchil davom ettirilishi, tibbiy infratuzilma mustahkamlanishi va aholining sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I. A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent: O‘zbekiston, 2011. 220-bet.
2. Ahmedov K. Sog‘liqni saqlash tizimi tarixi. Toshkent: Fan, 2005. 145-bet.
3. Ismoilov A. Qishloq tibbiyoti rivojlanish bosqichlari. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 1998. 132-bet.
4. Tulaganov B. O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash islohotlari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2017. 184-bet.
5. World Health Organization. Primary Health Care: Now More Than Ever. Geneva: WHO Press, 2008. p. 48.
6. World Health Organization. Global Strategy on Primary Health Care. Geneva: WHO Press, 2019. p. 27.
7. Rasulov N. Tibbiyot tarixi va zamonaviy islohotlar. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. 96-bet.